

BİLİŞSEL GELİŞİM

—Bilişsel terimi zihni dolayısıyla da bilgiyi, belleği, akıl yürütmeyi, sorun çözmeyi içine alan bir kavramdır.

—Bireylerdeki düşünme, akıl yürütme, bellek, algı ve kavrama sistemlerindeki gelişmelerdir.

BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMLARI

Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı

—Kuramını klinik verilere, bilimsel araştırmalara, günlük yaşamdan topladığı bilgilere dayandıran Piaget çocukların dünyasının yetişkinlerden çok farklı olduğu sonucuna varmıştır.

—Piaget, bilişsel gelişimde evrensel bir sıralama olduğunu, tüm çocukların belli aşamalarla bilişsel gelişimi yaşadıklarını ortaya koymuştur.

—Piaget'ye göre zekâ, organizmanın çevreye en iyi şekilde uyum sağlamasıdır.

—Bilişsel gelişim ise dünyayı öğrenme yoluyla denge, dengesizlik ve yeni bir denge kurma sürecidir.

—Organizma hem fizyolojik hem de bilişsel açıdan denge eğilimi gösterir.

—Dengenin bozulması ve yeniden sağlanması ile bilişsel gelişim ortaya çıkar.

Şema

—Çevre ile etkileşim sonucunda organize olmuş, kolayca tekrarlanabilen davranış kalıplarıdır.

—Yeni bir bilginin yerleştirileceği çerçevedir.

—Zihnimizde sahip olduğumuz her bilgiyle ilgili şemalar bulunmaktadır. Bunlar bilgisayar kullanmak gibi davranışsal olabileceği gibi, bilgisayar kullanmayı bilmek gibi bilişsel de olabilir.

Adaptasyon (Uyum Sağlama)

—Bireyin çevresiyle etkileşerek çevresine ve çevresindekilere uyum sağlamasıdır. Adaptasyonun birbirini tamamlayan iki süreci vardır.

Özümleme (Asimilasyon)

—Bireyin yeni karşılaştığı bir durum, nesne ya da olayı kendisinde önceden var olan zihinsel yapının içine yerleştirmesidir. Örneğin, bebeğin eline verilen şeyi emmeye çalışması...

Uyumsama (Akomodasyon)

—Yeni şemalar yaratarak ya da var olan şemaların kapsam veya niteliklerini değiştirerek yeni edinilen deneyimlerin gereklerine uygun olarak davranmaktır. Örneğin, Çocuğun eline verilen sert bir şeyi emmekten vazgeçip onunla oynamaya çalışması...

Dengeleme

—Bireyin yeni karşılaştığı durumla kendisinde önceden var olan bilgi ve deneyimler arasında denge kurmak için yaptığı zihinsel işlemlerdir. Hayatındaki ilk kez zürafa gören bir çocuk bilişsel açıdan dengesizlik yaşar, özümseme ya da uyumsama yoluyla zürafayı anlamlı hale getirerek bir şema oluşturur ve denge süreci yeniden kurulur.

Örgütlenme (Organizasyon)

—Piaget'ye göre zihindeki bilgi ve düşünce parçaları birbirinden bağımsız değildir. Çocuk sürekli olarak bunları bütünleştirmeye ve ilişkilendirmeye çalışır. Buna örgütlenme denir. Örneğin, Kurtuluş Savaşı ile ilgili bilgiler öğrenen çocuğun bu bilgileri Türk Tarihi ile ilgili daha önce bildikleriyle ilişkilendirmesi, örgütlemesi...

Bilişsel Yapılar

—Çocuk ya da yetişkinde var olan zihinsel yeti ya da zihinsel organizasyonlardır. Bir çocuğun bilişsel yapısını en çok biyolojik olgunluk düzeyi belirlemektedir. Üç yaşındaki bir çocuğa denklemleri öğretemeyiz.

Piaget'ye göre bilişsel gelişim, birbiriyle ilişkili çeşitli faktörlerden etkilenmektedir:

1. Olgunlaşma

—Organizmanın kendisinden beklenen işlevleri, doğuştan getirilen bir plana göre aşamalı bir şekilde yerine getirmesidir.

—Piaget, çocuğun aktif olduğunu kabul etmekle birlikte kalıtım ve olgunlaşmanın etkisini de yadsımamaktadır.

—Ona göre bilişsel gelişim biyolojik temellidir. Zihinsel açıdan gerekli olgunluk düzeyine gelmeden bireyin bir bilgiyi öğrenebilmesi mümkün değildir.

2. Deneyim (Yaşantı)

—Nesnelerle doğrudan ilişki kurmaktır.

—Refleksif hareketlerden amaçlı hareketlere doğru ilerlemesini ve bebeğin bu süreçte dış dünyayla ilişkili yaşantılarını ifade etmektedir.

—Deneyim, her türlü davranıştan arta kalan fiziksel ve deneysel izdir.

—Bilişsel gelişim yaşantılar sayesinde artar.

3. Sosyal Geçiş (Toplumsal Aktarm)

—Ana-baba ya da öğretmenin çocuğa öğrettiği bilgiler, kurallar ya da davranış örnekleridir.

—Toplumun kültürünü ve bilgisini paylaşması yoluyla meydana gelir. Büyüklerin yanında bacak bacak üstüne atmanın Türk kültüründe yanlış olduğunun öğretilmesi gibi...

4. Dengeleme

—Yeni bilgilerin var olan şema için yerleştirilmesi (özümleme) ya da şemanın değiştirilmesi ya da yeni bir şema yaratılması (uyumsama) yoluyla yeni bir “denge” kurulması söz konusudur.

—

Piaget’ye Göre Bilişsel Gelişim Dönemleri

Duyusal-Motor Dönemi (0–2 yaş)

—Bebek yakın çevresindeki uyarıcılara ilk olarak refleks düzeyinde, sonra rastlantısal ve tekil, daha sonra da istemli olarak tepki verir.

—Bu dönemde bebeğin belirli türdeki hareketleri tekrarlaması sonucu meydana gelen *devresel (döngüsel) tepkileri* vardır. Rastlantı sonucu sığırtı oyuncağın ses çıkarması sonucu bu hareketi tekrarlaması...

—Bebek nesneler görülmediğinde de var olduğunu, kaybolmadığını bilmesi *nesne devamlılığı* bilgisine sahip olmasıyla ilgilidir.

—4 aylıktan küçük bebekler görmedikleri nesneyi aramamaktadırlar. 4–8 aylıkken bir nesneyi saklandığı yerde ararlar; ama kısa süre sonra ilgileri dağılır. 8–12 aylık bebek gözünün önünde saklanan nesneyi bulmaktadır; ama nesne iki örtü altına saklandığında birinciye kaldırıp nesneyi bulamayınca aramaktan vazgeçmektedir. 12–18 aylık bebekler nesneyi saklandığı yerde aramaktadır. 18–24 aylık bebekler görmedikleri nesnelerin kaybolmadığını anlayabilmektedirler.

İşlem Öncesi Dönem (2–7 yaş)

—Mantıksal düşünmenin henüz kazanılmadığı dönemdir. Bu dönemin çocukları simgesel işleve sahiptir. Elindeki tabak olduğunu bildiği halde direksiyonmuş gibi onunla oynayabilir.

—Bu dönemde çocuk *benmerkezcidir*. Bir şeyi başkasının açısından görme, başkalarının duygu ve ihtiyaçlarını fark etme konusunda yetersizdir.

—*Tek yönlü* ya da *özelden özele akı yürütme* özelliğine sahiptir. Çocuğu olmayan kadınlar evli değildir gibi...

—Doğa olaylarını birisinin yaptığına mesela güneşi birisinin yaktığına inanmaktadır. Buna *yapaycılık (artificializm)* denir.

—Mesela aydedenin gündüzleri uyuduğunu, geceleri uyandığını düşünebilmektedir. Buna da *canlandırmacılık (animizm)* denir.

—Bu dönemde çocuk *korunumu* kavrayamamaktadır. Aynı miktardaki su uzun ince ve kısa geniş bardaklara boşaltıldığında uzun geniş bardaktaki suyun daha fazla olduğunu sanmaktadır.

—Çocuklar nesnelerin sadece bir özelliği üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Buna *odaklaşma/odaklanma* denir.

—*Odaktan uzaklaşma (merkeziyetsizlik)* özelliği somut işlemler döneminde kazanılır. (Yukarıdaki örnekte her iki bardaktaki suyun aynı miktarda olduğunu kavramak...)

—Bu dönemde *tersine çevrilebilirlik* özelliğine sahip değildir. (İki bardağı da ilk önce bulundukları kaba koyarak miktarlarını anlayabilmek...)

Somut İşlemler Dönemi (7–12 yaş)

—Mantıklı düşünmenin kazanıldığı dönemdir.

—Zihinsel olarak problemleri düşünme yeteneği gelişmiştir; ancak bu işlemleri somut objeler çerçevesinde yapabilmektedir. Çocuk, çeyreğin ne olduğunu ekmek dörde bölünerek anlatılırsa anlar.

—Eşitlik, özgürlük gibi kavramları kullansa da anlamakta sorun yaşar.

—Korunum, tersine çevrilebilirlik özelliklerini kazanmakta; üst düzey sınıflandırma, sıralama ve karşılaştırma işlemlerini yapabilmektedirler.

Soyut İşlemler Dönemi (12 yaş ve sonrası)

—Soyut kavramlar hakkında düşünebilme ve soyut işlemleri yapabilme becerisinin geliştiği dönemdir.

—Çocuk bu dönemde tartışmaya katılmayı sever, mantık oyunlarına ilgi duyar. Resim, müzik, şiir, dans gibi duygu ve düşüncelerin sembollerle anlatıldığı etkinliklere de ilgi duyar.

—Bu dönemde *ergen benmerkezciliği* gözlenir. Her şeyin en iyisini bilmekte, her şeyin en iyisini yaşamaktadır. Buna *kişisel efsane (mit)* denir. Ergen başkalarının başına gelen kötü şeylerin kendi başına gelmeyeceğine inanır.

—Herkesin kendisiyle ilgilendiği *hayali seyirler*in kendisini izlediği düşüncesine sahiptir.

—Bazı yetişkinler yaşları ne olursa olsun soyut işlemler dönemine ulaşamayabilmektedirler.

Bruner'e Göre Bilişsel Gelişim Dönemleri

Eylemsel Dönem

—Piaget'nin duyusal-motor dönemine denk gelmektedir.

—Bebek çevreyi eylemleri ile anlamaktadır. (Dokunarak, vurarak, ısıarak...)

—Yaparak öğrenme söz konusudur.

İmgesel Dönem

—Bu dönemde çocuk nesnelerle doğrudan ilişki kurmadan nesnelerin zihinde oluşturulan imgeleriyle işlem yapabilir. (Çocuk evi görmeden resmini çizebilir.)

—Bu dönemde algılar önemlidir.

Sembolik Dönem

—Çocuk bu dönemde etkinlik ya da algının anlamını açıklayan sembolleri kullanır. Dil, mantık, matematik veya müzikte kullanılan sembollerle iletişim kurabilir.

—Mecazi ifadeleri anlamlandırabilmektedir.

Vygotsky'ye Göre Bilişsel Gelişim Dönemleri

—Piaget'ye göre çocuk kendi bilişsel dünya algısını kendisi inşa ederken Vygotsky'ye göre çocuğun bilişsel gelişimi öğrendiği dile ve çevresinden aldığı sosyal desteğe bağlıdır.

—Sosyal çevre *yakınsal gelişim alanı* olarak tanımlanmaktadır.

—Piaget, bilişsel gelişimin biyolojik gelişim yönüne dikkat çekerken Vygotsky, sosyal yönüne dikkat çekmiştir.

Dil Gelişimi

—Bilişsel gelişim ve dil gelişimi birbirini tamamlar.

—Dil gelişiminin üç temel unsuru bulunmaktadır. *Ses*: bebek doğuştan ses çıkarabilme özelliğine sahiptir. Zamanla bebek ihtiyaçlarını karşılamak için sesi kullanır. *Sıra*: 2. ve 3. aylardan başlayarak bebek sesleri sıraya koyarak anlamını kendinin de bilmediği kelimeler söylemeye başlar. (de de, ma ma gibi...) *Anlam*: Kelimelerin anlamını bilmek ve bunlarla cümle kurmaktır.

Dil Gelişimini Açıklayan Kuramlar

Davranışçı Kuram

—Bebekler, kendilerini istedik amaçlara götürdüğünü anladıkları sesleri tekrar etmekte bu yolla dili öğrenmektedirler.

—Tesadüfen dilde var olan sesleri çıkardıklarında büyükleri tarafından ödüllendirilirler. Bu ödüller pekiştireç olmaktadır. Pekiştirilmeyen sesler ise sönmektedir.

Sosyal Öğrenme Kuramı

—Çocuk model alma ve taklit etme süreçleri ile yaşadığı kültürün dilini öğrenmektedir.

Biyolojik Temelli Kuramlar (Psikolinguistik Kuram)

—Psikolinguistik kuram, psikoloji ve dilbilimin birleşiminden oluşan bir kuramdır.

—Bütün bebeklerin içinde bulundukları kültür ve karşılaştıkları dile bakılmaksızın son derece benzer dil evrelerinden geçtiklerini ortaya koymuşlardır.

—Dil gelişiminin biyolojik temelli olduğunu iddia etmişlerdir.

—Öncüleri Chomsky, McNeil ve Lennenberg'dir.

—Yeni öğrenilen her linguistik ifade temel ve yüzeysel yapı olmak üzere iki yapıya sahip olur. Temel yapı, kavramların düşünsel düzeyini; yüzeysel yapı ise konuşulan sözcükleri ifade eder.

—Çocukların dili öğrenmesinde, sözcüklerin anlamını kavrama ve anlamlı sesler çıkarma olmak üzere iki farklı süreç işler.

Dil Gelişiminin Aşamaları

1. Agulama Evresi (0–1 yaş): Ses ve sıra vardır; ama anlam tam olarak yoktur.

gibi durumlar dışında istenilse bile bilinç düzeyine getirilemeyen yaşantıların bulunduğu bölge bilinçdışıdır. Çocukluk travmaları gibi...

Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı

—Freud kişilik sistemi içinde yer alan hipotetik üç temel sistem olduğunu ileri sürmektedir.

1.İd (İlkel Ben): Doğuştan getirilen haz ilkesine göre işlev gösteren kişilik sistemidir. Kalıtsal ve fizyolojik güçlerin yönlendirdiği (açlık, cinsellik gibi), bilinçli farkındalığın olmadığı, sadece bilinçdışı davranışlardan oluşan kişilik sistemidir.

2.Ego (Ben): Bebeğin var olan dürtüleri ile dünya arasında denge kurmak zorunda olan kişilik sistemidir. Haz ilkesini bastırır ya da bekletir, gerçeklik ilkesine göre işlev görmektedir. Problem çözme, akıl yürütme gibi işlemlerin yapıldığı kişilik sistemidir.

3.Süperego (Üst Ben): İd ve ego bireyi temsil ederken süperego ebeveynlerin değerlerini ve toplumsal kuralları temsil etmektedir. Kişiliğin sosyal, vicdani yönüdür ve ahlak ilkesine göre işlev göstermektedir.

—İd'in baskın olduğu durumlarda tepkisel, yıkıcı, kendilerine karşı fazla hoşgörölü, yaptıklarından vicdani sorumluluk duymayan, tamamen haza ulaşma, acıdan kaçınma yönünde davranışlar gösteren bireyler ortaya çıkmaktadır.

—Süperego'nun baskın olduğu durumlarda bireyler gerçekçi olmayan ahlaki veya mükemmeliyetçi standartlara, katı ahlak kurallarına sahip olabilmektedirler.

—İd ile süperego arasında yaşanabilecek çatışmaları, ortaya çıkan kaygıyı, bunalıntıyı dengelemek ego'nun görevidir.

Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı

—Freud kişilik gelişiminden özellikle ilk 6 yaşa dikkat çekmiş bu dönemin izlerinin bireyin yetişkinlik yıllarındaki kişilik özellikleri üzerinde belirleyici rolü olduğunu iddia etmiştir.

—Çocuğun ihtiyaçlarını karşılamada aşırıya kaçmanın çocuğun kişilik yapısını olumsuz etkileyeceğini söylemiştir.

—Freud kuramını, her bir dönemini libido adını verdiği cinsel (yaşam) enerjisinin vücutta toplandığı bölge olarak adlandırdığı beş döneme ayırmıştır.

Oral Dönem (0–1,5 yaş)

—Haz bölgesi ağız ve ağız çevresindeki organlardır. Emme, çiğneme, ısırma gibi eylemler bebek için başlıca haz kaynaklarıdır.

Anal Dönem (1,5–3 yaş)

—Bu dönemde çocuk anüs ya da anüsle ilgili eylemlerden doyum sağlamaktadır. Çocuk dışkı çıkarmaktan ya da bunu kontrol altına almaktan zevk almaktadır.

Fallik Dönem (3–5/6 yaş)

—Çocuğun zevk kaynağı cinsel organlarıdır.

—Bu dönemde erkek çocuklarda Oedipus, kız çocuklarda Elektra karmaşasının başarı ile atlatılması gerekmektedir. Oedipus ve Elektra karmaşası çocuğun karşı cinsten ebeveynine karşı duyduğu sevgi ve cinsel yakınlıktan dolayı cezalandırılacağı korkusudur.

—Çocuk bu dönemde aynı zamanda ahlaki değerler kazanmaya başlamaktadır. O yüzden bu dönemde cinsellikle ilgili katı bir tutum takınılırsa bu karmaşanın atlatılmasında sorunlar yaşanmaktadır.

Gizil (Latent) Dönem (5/6- ergenlik)

—Daha önceki dönemlerde kazanılan özelliklerin pekiştirildiği gelişim dönemidir.

—Bir önceki dönemde cinselliğe yoğunlaşan ilgi bu dönemde sosyal ve entelektüel beceriler edinme üzerine yoğunlaşır.

Genital Dönem (ergenlik-ilk yetişkinlik)

—Genital dönemde, gencin cinsel ilgi odağı artık kendisi ve ailesi dışındaki diğer kişiler olmaktadır.

—Bu dönemde aileyle ilgili çözülmemiş çatışmalar gündeme gelebilmektedir. Bu karmaşalar genital dönemde de çözülemezse gencin olumlu bir sevgi ilişkisine girerek yetişkin gibi bağımsız davranışlar sergilemesi zorlaşmaktadır.

SAVUNMA MEKANİZMALARI

—Ağır bir zorlanma karşısında bulunan insan yeni duruma uyum sağlamak ve psikolojik dağılmaya karşı kendini korumak için bazı *savunma mekanizmaları* kullanır.

Bastırma

—Dürtü, anı ve deneyimlerin bilinçdışına itilmesi ve orada tutulmasıdır.

—Diğer bütün savunma mekanizmalarının temelinde bastırma vardır.

—“Dilimin ucunda” denilen unutmalarda, çeşitli dalgınlıklarda, kasıtsız gibi görünen unutmalarda, atlamalarda, ertelemelerde, yanlış anlatımlarda ortaya çıkmaktadır.

Yadsıma (İnkâr)

—Benlik için tehlikeli olarak algılanan ya da bunaltıya sebep olabilecek bir gerçeği yok saymak, görmezlikten gelmektir. Sevddiği birini kaybeden bireyin bu gerçeği kabul etmemesi gibi...

Yansıtma

—Bireyin hatalarını ya da eksik yönlerini başkalarında görmesidir. Evliliği kötü giden bireyin aslında arkadaşlarının evliliğinin de kötü gittiğine inanması gibi...

Yer (Yön) Değiştirme

—Bir dürtünün ya da duygunun aslı nesneden, sorun çıkarmayacak ya da daha az sorun çıkaracak başka bir nesneye yönlendirilmesidir. Gol yiyen kalecinin kale direğini tekmelemesi gibi...

Akla Uydurma (Neden-Bahane Bulma)

—Benlik için acı, bunalıcı durumlarda akla yatkın görünen ve fazla sıkıntı vermeyen bir nedeni kabul etmektir. Arkadaş edinemeyen birinin yalnızlığı sevdiğini söylemesi gibi...

Karşı Tepki Oluşturma

—Kendi içindeki yasak dürtü veya eğilimlerin tam karşıtı tepkiler göstermektir. Kardeşini çok kıskanan çocuğun, onu çok seviyormuş gibi davranması...

Saplanma

—Gelişim dönemlerinden birine saplanıp kalmak, o dönemin özelliklerini bırakamamaktır. Oral döneme saplanıp tırnak yemek gibi...

Gerileme

—Zorlayıcı yaşantılar yüzünden daha önceki gelişim dönemine gerilemektir. Kardeşini kıskanan çocuğun yeniden altını ıslatmaya başlaması gibi...

Düş Kurma

—Bireyin gerçekte karşılayamadığı ihtiyaç, istek ve dürtülerini düş kurarak doyurmaya çalışmasıdır. Çirkin bir gencin, kendini çok yakışıklı ve beğenilen biri olarak hayal etmesi gibi...

Ödünleme (Telafi Etme)

—Bireyin bir alandaki başarısızlığını başka bir alandaki başarısı ile telafi etmesidir. Evlilikte başarısız olan bireyin, iş hayatında çok başarılı olmaya çalışması gibi...

Özdeşim

—Başka birinin duygu, değer, inanç ve davranışlarını benimseme, kendi benliğine sindirip kişiliğin bir parçası haline getirmektir. Gencin bir pop şarkıcısının davranışlarını benimsemesi gibi...

Yüceltme

—Kabul edilmeyen dürtülerin asıl amaç ve nesneleri bırakılarak toplum içinde kabul gören yapıcı ve yaratıcı eylemlerde kullanılmasıdır. Kavgaya meraklı bireyin karatede başarı göstermesi gibi...

ERIK ERIKSON'UN PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

—Freud kişilik gelişimini 5 ya da yaşlarında oluştuğunu söylerken Erikson, ergenlikten yaşlılığa kadar genişletmiştir.

—Erikson'un psikanalitik görüşe getirdiği en önemli kavram "aşamalı oluşum ilkesi"dir. Erikson tüm yaşam döngüsünü kapsayan 8 aşamalı bir şema geliştirmiştir.

—Bir başka önemli kavramsa "psikososyal kriz"dir. Erikson'a göre her evre, kişinin kimliğini tümüyle koruyarak çevrenin gereklerine uyum sağlayarak aşmak zorunda olduğu çatışmalar ve gerilimlerle belirlenmiştir.

—Her evre çelişik eğilimleri açığa çıkaran çözülmesi gerekli psikososyal bir krizdir.

—Bir dönemdeki kriz tam olarak çözülemezse Freud'da olduğu gibi birey o döneme takılıp kalmamaktadır; ancak bu, sonraki dönemlerde çözülmesi gereken bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Erikson'un Psikososyal Gelişim Aşamaları

1. Evre: (Bebeklik Dönemi 0–1 yaş) Temel Güvene Karşı Güvensizlik

—Yaşamın kazanılan ilk olumlu duygusu temel güven duygusudur.

—İhtiyaçlarını giderirken annenin çocuğu sevmesi, okşaması, sıcaklığını hissettirmesi çocuğun kendisine ve çevresine güven duygusunun temellerini atmaktadır.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu "Bana ne verildiyse ben oyum."dur.

2. Evre: Okul Öncesi Dönem 2–3,5 yaş) Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç

—Bu dönemde bebek yürümeye ve konuşmaya başlar, böylelikle annesine olan bağımlılığı azalır

—Kendi kendine yürüme gibi özerklik davranışları engellenirse çocuk yapamadıklarından dolayı kendisinden kuşku ve utanç duyar.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu “Ne yaparsam oyum.”dur.

3. Evre: (Okul Öncesi Dönem 4–6 yaş) Girişimciliğe Karşı Suçluluk

—Çocuğun psikomotor ve dil gelişimi arttıkça çocuk girişkenleşir. Girişkenliğin artmasıyla problem oluşturan davranışlar da artar.

—Çocuğun koşmasına, atlamasına, kaymasına izin verildikçe girişimcilik duygusu artmaktadır.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu “Hayal ettiğim şeyi olacak kişiyim.”dir.

4. Evre: (7–11 yaş dönemi) Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu

—Anne babanın çocuk üzerindeki etkisi azalırken öğretmen ve arkadaşların etkisi artmaktadır.

—Çocukta işi planlama, işbirliği yapma, öğrenme ve işi başarma özel bir öneme sahiptir.

—Bu dönemde çocuğa “başarılı olduğu” duygusu yaşatılmalı, çocuğun başarıları takdir edilmelidir. Bu, çocuğun bir sonraki döneme güvenle girmesini de sağlayacaktır.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu “Ne öğrenirsem oyum.”dur.

5. Evre: (Ergenlik Dönemi 12–17 yaş) Kimliğe Karşı Kimlik Karmaşası

—Ergenlikteki değişim ve karmaşayı çözümlmek, anlamlandırmak çabası beraberinde yeni bir kavramı da getirmektedir: Kişilik gelişimi.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu “Ben kimim?”dir.

—Kimlik arayışının önemli alanları cinsel, toplumsal ve mesleki kimliktir.

—*Cinsel kimlik*, bu dönemde önemle sorgulanır. Bu yüzden karşı cinsten birinin ergeni beğenmesi önemlidir.

—*Toplumsal kimlik*, toplum nezdinde kabul görmektir. Bunun en kolay yolu toplumdaki kahramanlara benzemektir.

—*Mesleki kimlik*, “Ben ne yapabilirim? Ben ne olmalıyım?” sorularının yanıtıdır.

—Erikson için ergenlik “ikinci bir şans” olduğu için çok önemli bir dönemdir. Daha önceki dönemlerde çözülemedi sorunlar bu dönemde yeniden ele alınıp çözülebilir. Ergenlik, bundan sonraki dönemler için temel oluşturacağı için de önemlidir.

6. Evre: (İlk Yetişkinlik Dönemi 18–26 yaş) Yakınlığa Karşı Uzaklık

—Ergenlik döneminde kimliğini kazanan kişi kimliğini kaybetme korkusu taşımadan başkalarıyla yakınlıklar, dostluklar kurabilir.

—Karşı cinsle ilişkilerinde arkadaşlık, sevgi ağırlık taşır.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu “Biz sevebildiklerimizin tümüyüz.”dür.

7. Evre: (Yetişkinlik Dönemi) Üretkenliğe Karşı Durgunluk

—Kişi önceki dönemleri başarıyla atlatmışsa bu dönemde üretken verimli ve yaratıcıdır.

—Çocukları aracılığıyla neslini devam ettirmek önemlidir.

—Topluma yararlı işler yapabildiği ve kendinden sonraki kuşaklara rehberlik edebildiği sürece etkindir. Bunları yapamayan bireyler “işe yaramama” duygusuna kapılabilir.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu “ben ürettiğim şeyim.”dir.

8. Evre: Yaşlılık Dönemi Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk

—Bu dönemde kişiler yaşadıklarını gözden geçirerek yaşamlarından ve ürettiklerinden mutlu olurlar. Ürettiklerinden ve yaşadıklarından memnun olmayan birey artık çok geç olduğunu düşünerek umutsuzluğa kapılabilir.

—Bu dönemdeki kimlik duygusu “Ben geride bırakabildiklerimim.”dir.

JAMES MARCIA’NIN BENLİK KİMLİĞİ STATÜLERİ

—Marcia, kimliği içsel; birey tarafından yapılandırılan; dinamik; bireyin yeteneklerini, inançlarını ve her alandaki yaşantılarını kapsayan bir yapı olarak tanımlamıştır.

—Marcia için bunalım ve bağlanma kavramları önemlidir. Ona göre bunalım ve bağlanmanın oluşuna ya da olmayışına göre 4 kimlik statüsü vardır.

1. *Başarılı Kimlik Statüsü:* Yoğun bir sorgulama döneminde sonra yaşam alanlarında kalıcı bağlanmaların yapılmış olduğunu ifade eder. Başarılı kimliğe ulaşanlar kendinden mutlu, ifade yeteneği gelişmiş, yeni deneyimlere açık, mizah anlayışı yüksek, başkalarını dinleyebilen,

kişileri kendi standartlarına göre yargılayabilen, benlik saygısı yüksek, başkalarına güvenme örüntüleri olan bireylerdir.

2. *Bağımlı Kimlik Statüsü:* Bu bireyler hiçbir zaman kriz ya da kararsızlık yaşamazlar. Oldukça geç ve ebeveyne bağımlı karar verdikleri görülür. Hiç sorgulamadan otorite figürlerinin kararlarına itaat ederler. Bu bireyler diğer yetişkinlerin tutum ve düşüncelerini benimseme, kendinden mutlu, yüksek onay beklentisi, kişiler arası ilişkilerde tipik davranış örüntüleri gösterme gibi özelliklere sahiptirler.
3. *Kararsız Kimlik Statüsü:* Bu kimlik statüsündeki bireyler hâlihazırda bir bunalım dönemi yaşayan bireylerdir. Bu kişiler için ebeveynlerin beklentileri önemli olmakla birlikte kendilerinin ve toplumun istekleri ile kendi yetenekleri arasında bir uzlaşma da bulunmaktadır. Bu bireyler henüz nasıl bir insan olacaklarına karar verememişlerdir; ama bu konudaki çabaları sürdürmektedir.
4. *Kargaşalı Kimlik Statüsü:* Hâlihazırda herhangi bir bağlanmaları olmadığı gibi bu duruma ilişkin bir endişe de duymazlar.

HÜMANİSTİK YAKLAŞIM

Carl Rogers'ın Fenomenolojik Benlik Kuramı

—Bu kuram insana ve onun yeteneklerine değer veren bir kuramdır.

—Problemler kişi tarafından yaratılmaktadır ve yine kişi tarafından çözülür.

—Her insanın sorunu o kişiye özgüdür. Psikanalizde olduğu gibi insanı etkileyen, evrensel kesin gerçekler değil bireye özgü gerçeklerdir.

—Rogers, kişilik gelişimine önem vermemiş, kişilik gelişimini aşamalara ayırmamıştır.

—Benlik, kişinin fenomenolojik ya da algısal alanının tümüdür. Benlik kavramı kişinin kendi hakkında sahip olduğu imajdır.

—Kişinin ne olmak istediği konusundaki görüşleri "ideal benlik"ini oluşturmaktadır.

—Benlik kavramının gelişimi bireyin çevresiyle olan yaşantılarını algılayışına bağlıdır.

Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

—Maslow, Davranışçı yaklaşımla Hümanistik psikoloji arasında köprü oluşturan bir kuramcıdır.

—Maslow, otaya koyduğu Holistik Kuramı'nda insanın iyimse ve olumlu yönleri üzerinde durmaktadır.

—Maslow'a göre ihtiyaçların sırası şöyledir.

- Fizyolojik ihtiyaçlar (açlık, susuzluk...)

- Güvenlik ihtiyacı (korunma)
- Sevgi ve ait olma ihtiyacı
- Saygınlık ihtiyacı
- Bilme, öğrenme, anlama ihtiyacı (bilişsel ihtiyaçlar)
- Estetik ihtiyaçlar (güzeli, iyiyi arama arzuları)
- Kendini gerçekleştirme

—En son noktaya ulaşan birey yeterli bir kişiliğe, verimli ve gerçekçi bir ben kavramına sahip, kim olacağı konusunda tutarlı, kendisi ve başkaları hakkında iyi düşünceleri olan, insani değerlere saygılı, zamanını iyi kullanabilen, geçmişten çok geleceğe yönelik, yaratıcı, saygılı, kendini kabul eden, duygularını açıklayan, gelişmeye ve yeni yaşantılara açık olan bireydir.

Bağlanma Stilleri

—Ainsworth ve Bowlby, çocukların anne ve babalarıyla kurdukları ilişkinin etkileri üzerinde durmuşlardır.

—Mary Ainsworth, bebeklerin yabancı bir ortamda annelerinden ayrıldıklarında gösterdikleri tepkileri incelemiştir. 12 aylık bir grup bebek üzerinde yapılan çalışmada duygusal bağlanmanın üç örüntüde olduğu ortaya konmuştur.

1. *Güvenli bağlanma:* Bu bebekler anneleri odadan ayrıldığında ağlamakta ve endişe yaşamaktadırlar. Ama anneleri döndüğünde memnuniyet tepkileri vermektedirler. Bu bebekler sağlıklı duygusal bağlantı göstermektedirler.
2. *Güvensiz-kaçıncı bağlanma:* Bu bebekler anneleri odadan ayrıldığında endişe yaşamazlar. Anneleri döndüğünde de sevinme davranışı göstermezler. Ainsworth bu bebeklerin, annelerinden yeterli duyarlılığı görmediğini hatta bazen reddedildiğini bu yüzden daha fazla hayal kırıklığı yaşamamak için böyle davrandığını belirtmiştir.
3. *Güvensiz-çelişkili bağlanma:* Yabancı bir ortamda annelerinden hiç ayrılmayan bu bebekler, anneleri ortamdaki ayrıldığında aşırı endişelidir. Anneleri geri döndüğünde de çelişkili tepkiler verirler. (Ya sarılır ya iterler.)

—Ainsworth’a göre anksiyete, depresyon, kişilik bozuklukları, davranım bozuklukları, madde bağımlılığı gibi hastalıkların bağlanmadaki başarısızlıkla ilişkisi bulunmaktadır.

Çatışma Biçimleri

—Çatışma, iki veya daha fazla gereksinimim doyumunun aynı anda sağlanamadığı durumlarda ortaya çıkan duruma verilen addır. Çatışma tipleri üç grupta toplanabilir.

Yaklaşma-Yaklaşma

—Kişinin iki olumlu, istenen durumla karşı karşıya kaldığı ve tercih yapmak zorunda olduğu durumları ifade etmektedir. Sadece bir pantolon alabilecek kadar parası olan bir gencin iki pantolon beğenmesi ve hangisini alacağına karar verememesi gibi...

Kaçınma-Kaçınma

—İki olumsuz, istenmeyen durumla karşı karşıya kalan bireyin yaşadığı çatışma biçimidir. Başarısız olmak istemeyen aynı zamanda ders çalışmak istemeyen bir öğrencinin yaşadığı durum gibi...

Yaklaşma-Kaçınma

—Biri olumlu diğeri olumsuz iki durum arasında yaşanan çatışma biçimidir. Sınavı kazanmak isteyen ama ders çalışmak istemeyen bir öğrencinin durumu gibi...

Anne-Baba Tutumları

İlgisiz Anne-Baba Tutumu

—Bu anne babalar kendi ihtiyaçlarına çocuklarının ihtiyaçlarından daha fazla önem verirler.

—Çocuklarına davranışlarında sınır koymaz, onlarla gerektiği kadar da ilgilenmezler.

—Bu anne babaların çocuklarında uyumsuzluk, özdenetim eksikliği, saldırgan davranışlar görülebilmektedir.

Otoriter (Baskıcı) Anne-Baba Tutumu

—Anne baba ile çocuk arasında güçlü bir sevgi bağının bulunmadığı, katı kurallar ve cezaların uygulandığı çocuk yetiştirme biçimidir.

—Böyle yetiştirilen çocukların boyu eğici ve bağımlı kişilik yapısı gelişebilmektedir.

Aşırı Koruyucu Anne-Baba Tutumu

—Çocuklarına duydukları aşırı sevgi, onlara bir zarar geleceği korkusu doğrultusunda çocukları üzerinde aşırı denetim kuran anne babalardır.

—Bu anne babalar çocuklarının işlerini onların yerine yapar, kararlarını da onların yerine alırlar.

—Böyle yetişen çocuklarda karar verme ve sorumluluk alma davranışları gelişmeyebilir.

İzin Verici (Aşırı Hoşgörülü) Anne-Baba Tutumu

—Çocuklarının hiçbir isteğini geri çevirmeyen, hiçbir davranışına sınır koymayan anne babalardır.

—Bu anne babaların çocukları duygu ve isteklerini kontrol etmede başarısız ve uyumsuz olarak yetişebilir.

Tutarsız Anne-Baba Tutumu

—Anne babanın ortak hareket edememesi durumunda ortaya çıkar.

—Böyle yetişen çocuklarda tutarsız bir kişilik yapısı görülebilir.

Demokratik Anne-Baba Tutumu

—Anne baba çocuğun davranışlarını aşırı koruyucu ya da otoriter olmadan denetler.

—Çocuk anne babasından yeterli sevgiyi almaktadır; ancak kendisinden, yaptıklarının sorumluluğunu alması beklenmektedir.

—Çocuk ailenin kararlarına katılır, aile için çocuğun fikri önemlidir.

—Hangi kurallara uyulması gerektiği, uyulmadığında nasıl bir bedel ödeneceği bellidir.

—Bu anne baba tutumuyla yetiştirilen çocuğun sağlıklı bir kişilik yapısında olması beklenir.

Mükemmeliyetçi (Yetkeci) Anne-Baba Tutumu

—Çocuklarına gerçekçi olmayan hedefler gösteren ve her seferinde daha fazlasını isteyen anne babaların tutumudur.

—Çocuk kendisini anne babasına hiçbir zaman beğendiremez.

—Bu tutumla yetiştirilen çocuklarda yetersizlik, özgüven eksikliği, depresyon ya da aşırı hırslı olma gibi özellikler gözlenebilmektedir.

AHLAK GELİŞİMİ

—Her insanda doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, yapılması hoş karşılanan ya da karşılanmayan davranışların neler olduğuna dair yargılar bulunmaktadır. Bu yargılar bireyin kendi davranış ve eylemlerini de belirleyen, bireye özgü inançlar ve değerler sisteminden kaynaklanmaktadır.

—Bireyde var olan değerler sistemi, gelişimsel bir süreç içinde ortaya çıkmaktadır ve buna “ahlak gelişimi” denmektedir.

Piaget ve Ahlak Gelişimi

—Piaget’ye göre ahlak gelişimi, bilişsel gelişime paralellik göstererek birbirinden farklı nitelikler taşıyan ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıkmaktadır.

—Piaget çocukları yetişkinlerden ve onların kurallarından en bağımsız oldukları oyun anında gözlemiştir. Buna göre çocukların 7 yaşa kadar kuralların anlamını bilmeden bunlara uyduklarını belirlemiştir. 7 yaştan 10 yaşa kadar kuralların anlamını ve neden konulduklarını bilirler; ancak kendilerine uymadığında kuralları değiştirme eğilimi göstermezler. 10 yatan itibaren kuralların oyunun düzenini sağlamak için konulduğunu, haliyle kendi kurallarını koyabileceklerini, var olan kuralları ihtiyaçlarına göre değiştirebileceklerini anlar ve kendi kurallarını koyarlar.

—Davranışların iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olarak nitelenebilmesi için davranışın altında yatan niyetin önemli olduğunu da çocuklar ancak 10 yaş civarında kavrayabilirler.

Piaget’ye Göre Ahlaki Gelişim Dönemleri

—Piaget’ye göre okul öncesi dönemde çocuklarda kural kavramı olmadığı için bu dönemde ahlak söz konusu değildir. Bu nedenle ahlak gelişimi 6 yaşa kadar başlamaz.

Dışa Bağımlı Dönem (Bağımlı Ahlak) (Ahlakî Gerçekçilik) (6–10 yaş)

—Kurallar hiçbir koşulda değiştirilmez.

—İyi ya da yanlış otoriteye göre tanımlanır. Otoritenin iyi dediği iyi, kötü dediği kötüdür.

—Otoriteye ve onun kurallarına karşı gelmek mutlaka ceza ile sonuçlanmalıdır.

—Bu dönemde çocuklar kuralların anlamını kavramadan yüzeysel olarak algıladıkları “ahlakî gerçekçilik” özelliği gösterirler.

—Bu dönemdeki bir çocuğa göre bilerek bir bardak kıran, bilmeden on bardak kırıandan daha az suçludur.

—Davranışlar ahlaki niyete göre değil kurallara uygunluklarına göre değerlendirilir.

—Otorite figürü yokken çocuklar, ceza göreceklerini bilmelerine rağmen suç sayılan davranışları yapabilirler.

Özerk Dönem (Bağımsız Ahlak) (Ahlakî Özerklik) (11 yaş üstü)

—11 yaş ve üstüne çıkıldıkça çocukların değerlendirmeleri görelilik kazanmaya başlar.

—Kurallar, gerektiğinde değiştirilebilir.

—Ahlaki yargıları ve kuralları uygulayışları esneklik kazanmaya başlar.

—Bu aşamada ahlak, sadece yetişkinlerin baskısına dayanmaz.

—Yapılan davranışın arkasındaki niyeti fark edebilirler. (Bilmeden ya da bilerek kırılan bardak)

Gelişimin her boyutunda olduğu gibi içinde bulunulan koşullar, deneyim ve öğrenme yaşantıları ahlaki gelişimde de önemlidir.

Kohlberg ve Ahlak Gelişimi

—Kohlberg de Piaget gibi ahlak gelişiminin dönemleri içinde ortaya çıktığını ve bilişsel gelişime paralel ilerlediğini ifade etmektedir. Bu dönemlerin her biri kendisinden önce ve sonra gelenlerden izler taşımaktadır. Bu dönemlerden herhangi birini atlayarak diğerine geçmek mümkün değildir.

—Kohlberg de Piaget gibi öykülerden yola çıkmıştır. Bunlardan birine göre bir kadın kanserden ölmek üzeredir. Bir eczacı kadını iyileştirecek bir ilaç üretmiştir. İlacı değerinin on katı fiyata satmaktadır. Hasta kadının kocası bütün tanıdıklarından borç almasına rağmen ilacın parasının yarısını denkleştirebilmiştir. Eczacıdan ya indirim yapmasını ya da ödemede kolaylık göstermesini istemektedir. Eczacı bunları kabul etmez. Çaresiz adam ilacı çalmayı düşünmektedir. Çalmalı mıdır? Neden evet, neden hayır? Kohlberg'in hikâyelerinde çözüme yönelik doğru ya da yanlış cevap bulunmamaktadır. Önemli olan, bireyin durumu neden doğru ya da neden yanlış bulduğudur.

Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişimi Dönemleri

Gelenek Öncesi Düzey (3–9 yaş)

—Bu dönemin temel özelliği, otoriteye itaat etmek, cezadan kaçınmak ve bireyin kendi gereksinimlerini doyurmasıdır.

I. Evre: Ceza ve İtaat Eğilimi: Cezadan kaçınma, otoriteye ve kurallara mutlak itaat söz konusudur; ancak otoritenin olmadığı durumlarda kurallar çığnenebilir. Bu düzeyde kalmış birisi trafik polisi yoksa kırmızıda geçebilir.

II. Evre: Saf Çıkarıcı Eğilim: Doğru davranış kişinin kendi gereksinimlerini, nadiren başkalarının gereksinimlerini (kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde) doyuran davranıştır. "Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez" ilkesi hâkimdir. Köprü geçilene kadar ayıya dayı denilebilir. Kısasa kısas anlayışı vardır: İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük...

Geleneksel Düzey (9–14 yaş)

—Bu düzeyde benmerkezci düşünce yerini empatik düşünceye bırakır. Yani kişi başkalarının düşünce ve duygularını da dikkate alır, dünyaya onların gözünden de bakmaya çalışır. Aile, grup ya da milletin beklentilerinin karşılanması her şeyden önce gelir. Bu dönemi anlatan anahtar sözcük "sadakat"tır.

III. Evre: İyi Çocuk Olma Eğilimi (Kişiler arası uyum): İyi davranış başkalarını mutlu eden, onlar tarafından beğenilen davranıştır. İyi olmak başkalarının duygularıyla ilgilenmek, sadık ve güvenilir olmak, beklentiler ve kurallar doğrultusunda davranmaktır. Bu evredeki çocuk kendisi istemediği halde tüm sınıf okuldan kaçma kararı alırsa arkadaşlarıyla birlikte kaçır. Davranış onay görmek için yapılır, yardım etmek önemlidir.

IV. Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi: Bu evreye geçen bireyler içinde bulundukları gruptan çok toplumun kurallarına ve yasalara uygun davranırlar. Birey toplumsal görevlerini yerine getirerek saygınlık kazanır, ilkesi hâkimdir. Temel eğilim toplumsal düzeni muhafaza etmektir. (Bu evre sınırdır, yetişkinlerin büyük çoğunluğu bu evreyi geçememiştir.)

Gelenek Sonrası Düzey (14 yaş üstü)

—Bu düzeye geçilince ahlaki sorunlara yönelik değerlendirmeler yapılırken görelilik önem kazanır. Karar verirken toplumsal anlaşma ve evrensel ahlak ilkeleri bireye rehberlik eder.

V. Evre: Toplumsal Anlaşmalara ve Yasalara Uyuma Eğilimi: İyi davranış tüm toplumun tarafından kabul edilen kurallara göre tanımlanır. Ancak insan yaşamı ya da özgürlüğüne aykırı durumlar söz konusu olduğunda yazılı yasaların değiştirilmesi gerektiği kabul edilir.

VI. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri: Varılabilecek en üst evre olan bu evrede doğru olan davranış mantıklı, değişmez, evrensel etik ilkelerine göre kişinin seçtiği ve vicdanında aldığı kararla belirlenir. İnsana saygı, tüm insanların eşitliği gibi kavramlar söz konusudur. Bireyin geliştirdiği değerler sistemi çoğu kez demokratik toplum yasalarına uygundur. Bununla birlikte birey kendi vicdanına uygun davranmak eğiliminde olduğu için ilkelerine aykırı yasaları çiğnemekten çekinmez.

Not: 1.Kohlberg, V ve VI. evrelerin, tek evre olarak da kabul edilebileceğini söylemiştir. **2.** İtaat ve ceza eğilimi dönemindeki kurallar dar kapsamlı ve basit, kanun ve düzen eğilimi döneminde ise geniş kapsamlıdır.